

Gheorghe Negru*

CONSOLIDAREA CURENTULUI NAȚIONAL- DEMOCRATIC DIN BASARABIA ȘI DIVERSIUNILE POLITICE ALE AUTORITĂȚILOR ȚARISTE ÎN CONTEXTUL REVOLUȚIEI RUSE DIN 1905-1907**

THE CONSOLIDATION OF THE NATIONAL-DEMOCRATIC CURRENT IN BESSARABIA AND THE POLITICAL DIVERSIONS OF TSARIST AUTHORITIES IN THE CONTEXT OF THE 1905–1907 RUSSIAN REVOLUTION

Rezumat: Articolul, bazându-se pe corespondența secretă dintre funcționarii ruși din Iași, București, Chișinău, Sankt Petersburg, pe informații din presa timpului, relevă două fenomene caracteristice perioadei de relativ „dezgheț” politic din anii 1905-1907. Consolidarea curentului național-democratic din cadrul mișcării de emancipare națională din Basarabia, pe de o parte, și, respectiv, fortificarea eforturilor diplomaților ruși din România, a autorităților imperiale centrale și guberniale pentru a contracara contactele dintre militanții naționali din Basarabia și România (refugiați basarabeni și personalități locale), pe de altă parte. Astfel, funcționarii reprezentanței diplomatice a Imperiului Rus din România și guvernatorul Basarabiei au elaborat un plan comun și au inițiat o serie de acțiuni hibride: restricționarea intrării și ieșirii din Basarabia a activiștilor din România și viceversa; organizarea unor acțiuni propagandistice și diversiuni politice în România și Basarabia; expulzarea din Basarabia a cetățenilor din România implicați în mișcarea națională etc. Ca urmare, a fost instituită, inițial, supravegherea secretă a lui Constantin Stere, iar, apoi, i s-a interzis intrarea în Basarabia. A fost respins demersul lui Emanuil Gavriliță, a altor români basarabeni, de a pleca la expoziția națională din București, inventându-se diverse pretexte și piedici. În scopul manipulării opiniei publice din Basarabia și România, diminuării însemnătății proiectelor comune româno-române, inducerii sentimentului de frică, dezorganizării mișcării naționale, propagării printre românii din Basarabia a unei atitudini loiale față

* **Gheorghe Negru**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al USM. <https://ror.org/0475kvb92>

** Studiul a fost elaborat în cadrul proiectului: *Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze)*. Codul proiectului: 010401.

de autoritățile țariste, acestea din urmă au inițiat publicarea în presa din România a articolului „Exploatarea chestiei basarabene”, semnat de Alexis Nour, expulzarea din Basarabia a redactorului ziarului „Basarabia”, Sergiu Cujbă, precum și fondarea și publicarea ziarului „Moldovanul”.

Cuvinte cheie: revoluție, mișcare națională, curent național-democratic, societate culturală, politică de rusificare, diversiune

Abstract: The article, based on secret correspondence between Russian officials in Iași, Bucharest, Chișinău, Saint Petersburg, and information from the press of the time, reveals two phenomena characteristic to the period of relative political “thaw” in 1905-1907: The consolidation of the national-democratic current within the national emancipation movement in Bessarabia, on the one hand, and, respectively, the strengthening of the efforts of Russian diplomats in Romania, of the central and provincial imperial authorities to counteract contacts between national militants in Bessarabia and Romania (Bessarabian refugees and local personalities), on the other hand. Thus, the officials of the diplomatic representation of the Russian Empire in Romania and the governor of Bessarabia developed a joint plan and initiated a series of hybrid actions: restricting the entry and exit of activists from Romania to Bessarabia and vice versa; organizing propaganda actions and political diversions in Romania and Bessarabia; the expulsion from Bessarabia of Romanian citizens involved in the national movement, etc. As a result, initially, secret surveillance of Constantin Stere was instituted, and then he was forbidden to enter Bessarabia. The request of Emanuil Gavriliță, and other Bessarabian Romanians, to go to the national exhibition in Bucharest was rejected, various pretexts and obstacles being invented. In order to manipulate public opinion in Bessarabia and Romania, diminish the significance of common Romanian-Romanian projects, induce a sense of fear, disorganize the national movement, and propagate among the Romanians in Bessarabia a loyal attitude towards the Tsarist authorities, the latter initiated the publication in the Romanian press of the article „Exploitation of the Bessarabian Affair”, signed by Alexis Nour, the expulsion from Bessarabia of the editor of the newspaper „Bassarabia”, Sergiu Cujbă, as well as the founding and publication of the newspaper „Moldovanul”.

Keywords: revolution, national movement, national-democratic current, cultural society, politics of russification, diversion.

Prezentul studiu se compune din două aspecte interdependente. Primul – mișcarea națională din Basarabia – a fost, mai mult sau mai puțin, cercetat de către istorici. Subiectul a fost reflectat, pe baza unor documente și materiale noi, în unele dintre articolele subsemnatului¹ și în cele ale altor

¹ Gheorghe Negru, *Mișcarea națională din Basarabia și legăturile ei cu România în vizorul poliției secrete a Imperiului Rus (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). Documente inedite*, în *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012*, Chișinău, Pontos, 2012, p.261-272; Idem, *Revoluția rusă din 1905-1907, România și declanșarea mișcării naționale din Basarabia*, în *In Honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă*

autori². Al doilea – diversiunile politice ale autorităților țariste – a fost abordat doar tangențial în studiile istorice, din cauza dificultății de accesare a arhivelor rusești și a insuficienței bazei documentare. În rândurile ce urmează, ținând cont de stadiul actual al cercetării, ne vom concentra nu atât pe analiza procesului de consolidare a mișcării naționale din Basarabia, ci, mai ales, pe eforturile autorităților imperiale de diferite niveluri de a submina relațiile tot mai intense dintre militanții naționali din Basarabia și România. În contextul liberalizării treptate a vieții politice din Imperiul Rus, autoritățile țariste au fost nevoite să renunțe la formele de represiune cele mai brutale, acestea luând forma, de multe ori, a unor diversiuni politice mai subtile. Procedeele respective, fără a implica în mod necesar utilizarea forței de către jandarmi sau polițiști, s-au bazat totuși pe încălcarea și limitarea abuzivă a drepturilor fundamentale naționale și civile. Ele au constituit elemente ale politicii imperiale represive, fiind un obstacol major în calea modernizării culturale și politice a românilor din Basarabia în timpul revoluției ruse de la începutul secolului al XX-lea.

În perioada dată, în special după adoptarea manifestului împăratului din 17 octombrie 1905, mișcarea națională din Basarabia a intrat definitiv în „faza B” – agitație politică și patriotică – (conform clasificării cunoscute a lui Miroslav Hroch³). La sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX⁴ în mișcarea națională din Basarabia s-au evidențiat două curente proeminente: național-democrat și boieresc. În mod firesc, curentele respective s-au manifestat atât printre românii din Basarabia, cât și cei din România. Reprezentanții curentului național-democratic din România, printre care se remarcă, în afară de unele personalități politice și culturale locale, și refugiați basarabeni, s-au sincronizat primii cu solicitările mișcărilor autonomiste din cadrul Imperiului Rus. Organizați în „Societatea pentru ajutorul românilor «Milcov»” și în „Liga culturală a românilor din Basarabia”, aceștia au elaborat primele documente programatice ale mișcării (Manifestul din 9 iulie 1905 etc.), au editat ziarul „Basarabia” în grafie latină (numerele 1-6) și au

și contemporană a românilor (coord: Nicolae Enciu), Cluj-Napoca: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, p.337-346; Idem, *Mișcarea națională din Basarabia (1812-1905)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 2018, nr. 1, p. 40-55.

² Ion Varta, *Contribuții documentare la istoria mișcării naționale din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 1994, nr. 1, p. 48-53; Idem, *Mișcarea națională a românilor basarabeni în perioada 1905-1914*, în „Anuarul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei”, 2011, nr. 1, p. 178-198; Ion Negrei, *Afirmarea societății culturale moldovenești: serbarea națională de la Chișinău din 3 decembrie 1906*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 1915, nr. 2, p. 77-85.

³ М. Хрох, *От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе. Нации и национализм* (перевод с англ. и нем.), Moscova, 2002, c. 125.

⁴ Gheorghe Negru, *Mișcarea națională din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Latinitate. Romanitate. Românitățe. Conferința științifică internațională. Ediția a VII. Coordonatori: Igor Șarov, Sorin Domițian Șipoș et. al.*, Editura Lexon-Prim, Ratio et Revelatio, Chișinău-Oradea, 2023, 306-330.

încercat să pună bazele Partidului Național Român din Basarabia, un prototip al Partidului Național Român din Transilvania.

În vara și toamna anului 1905 inițiativa dezvoltării mișcării a fost preluată de curentul național-democratic din Basarabia, constituit pe baza a trei grupuri în frunte cu Emanuil Gavriliță, Ioan Pelivan și Pantelimon Halippa și compus, în temei, din „naționaliști” și socialiști-revoluționari. Aceștia au format cel mai activ și mai influent grup din cadrul mișcării naționale din Basarabia, opunându-se cu tărie politicii de rusificare, pledând pentru transpunerea în viață a drepturilor și libertăților democratice și civice cucerite în timpul revoluției, pentru drepturile național-culturale ale românilor basarabeni și, în general, pentru autonomia Basarabiei în cadrul Imperiului Rus, au formulat programul și au pus bazele Partidului Național Democratic al Românilor din Basarabia, au tipărit ziarul românesc „Basarabia”, cu grafie rusă. De asemenea, au militat, înfruntând deschis autoritățile, pentru afirmarea limbii, istoriei, identității românești moderne printre păturile culte și țărani, au inițiat și întreținut strânse legături cu reprezentanții curentului național din România, au răspândit cărți românești, au fondat centre și un magazin de carte românească, au organizat, ca nimeni alții, diferite manifestații, inclusiv literar-muzicale, prelegeri publice, propagând istoria și cultura românească.

Ziarul „Basarabia, publicat la 24 mai 1906 la Chișinău, fondat cu susținerea secretă a basarabeanului C. Stere, a prim-ministrului conservator Gh. Grigore Cantacuzino, a altor lideri politici conservatori și liberali din România, și-a asumat deschis identitatea românească, a contribuit la propagarea valorilor culturale românești moderne printre românii din Basarabia, a impulsionat legăturile dintre militanții din Basarabia și România, fapt sesizat de instituțiile diplomatice ale Imperiului Rus din România. Astfel, în depeșa nr. 58 din 9 august 1906, ambasadorul Imperiului Rus, Mihail Giers, comunica, din Sinaia, ministrului rus al afacerilor externe, conținutul raportului nr. 472 din 26 iulie 1906, primit de la consulul general din Iași, consilierul de stat von-Brunner. În raport, von-Brunner informa că, „în ultimul timp, tot mai frecvent se fac simțite semnele intensificării relațiilor dintre naționaliștii români și reprezentanții mișcării pentru autonomia Basarabiei”, remarcând „ușurința cu care propagandiștii traversează frontiera noastră de stat atât dintr-o parte, cât și din alta”. O dovadă, potrivit consulului general, era „apariția, în ultimele zile, în paginile unui ziar ieșean a unui articol în care se spune, între altele, că, după ce a vizitat Basarabia și a avut discuții cu reprezentanții românilor din această provincie, o anumită persoană a recunoscut actuala situație ca fiind deosebit de propice pentru propaganda ideilor naționaliste românești”. Ambasadorul rus, luând act de informațiile respective, a încercat, la întâlnirea cu ministrul afacerilor externe al României, generalul Iacob Lahovary, să verifice „în ce măsură guvernul regal este implicat în uneltirile naționaliștilor”. Totodată, i-a dat de înțeles ministrului român că „activitatea ilegală a celor din urmă împotriva noastră nu a trecut neobservată”. În acest sens, M. Giers i-a imputat generalului I. Lahovary „apariția în ziarul Partidului Conservator, acum la

guvernare, a unui articol, în care este încurajată propaganda în Basarabia”. Generalul Lahovary a susținut că a „observat și el ieșirea netacticoasă a redacției ziarului «Evenimentul»”, dar a dat asigurări că „aceasta nu corespunde nici modului de a acționa și nici intențiilor guvernului român”. Pentru a fi mai convingător, ministrul român a declarat: „Chiar dacă am recunoaște drept dezirabilă propaganda naționalistă într-o țară străină, pentru a avea succes în acest gen de activitate ar fi fost logic să se păstreze cu strictețe tăcerea în problema respectivă, și nu să se anunțe public despre decizia în cauză”. În toate partidele – a precizat ministrul – „există naționaliști pasionați”, dar guvernul „nu dă curs în niciun mod insistențelor acestora”. În acest context, discutând cu ambasadorul rus, generalul Lahovary și-a exprimat mirarea „în legătură cu gradul înalt de acces în teritoriul nostru al diferiților agitatori străini”. Potrivit lui, „chiar și agitatorii recunoscuți, cum ar fi, de exemplu, Constantin Stere, fost supus al Rusiei [...], își exprimă uimirea în legătură cu acele condiții de libertate deplină în care pot circula prin Rusia, promovându-și ideile”. Acest denunț al ministrului român la adresa unui important adversar politic al partidului conservator, Constantin Stere, a constituit drept bază pentru inițierea de către autoritățile țariste a unei politici mult mai agresive față de militanții naționali din Basarabia și România, iar unul dintre primii vizajați va fi chiar C. Stere.

În acest context, ambasadorul M. Giers i-a reamintit ministrului afacerilor externe al Rusiei, făcând trimitere la „depeșa politică” nr. 85 din 18 noiembrie 1905, despre atitudinea regelui Carol și a guvernului său față de „ideile naționaliste” ale românilor. El era sigur că regele român și miniștrii săi „simpatizează și, pe cât este posibil, încurajează dezvoltarea acestor idei”. Dar persoanele respective erau atât de „precaute” și „experimentate” încât nu ar fi îndrăznit să se implice activ „în orice gen de agitație, făcută într-o țară străină, până când nu ar fi sigure că nu riscă nicio sancțiune”.

Concluzionând, ambasadorul rus a remarcat că, deocamdată, activitatea de propagandă a românilor în Basarabia, semnalată de consulul general al Rusiei de la Iași, „nu reprezintă un pericol serios”. Însă, „dacă respectiva mișcare, nu va fi înfrânată ferm și la timp, aceasta ar putea lua proporții alarmante, antrenând în rândurile sale și persoane mai cumpătate din regat, ceea ce s-ar putea solda cu unele dintre cele mai neplăcute pentru noi consecințe”⁵.

Ministrul afacerilor externe, Alexandr Izvolski, a expediat depeșa nr. 58 din 9 august 1906 a ambasadorului rus de la București privind „propaganda românească în folosul autonomiei Basarabiei” împăratului. Acesta, la 15 august 1906,

⁵ Arhiva de Stat a Federației Ruse (ASFR), Departamentul de Poliție (DP), Secția Specială (SS), fond 102, 1906, inv. 235, fasc. 1, dosar 936, filele 2-2 v.; Ion Varta, *Contribuții documentare la istoria mișcării naționale din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 1994, nr. 1, p. 51-52; Gheorghe Negru, *Constantin Stere în vizorul poliției secrete a Imperiului Rus*, în *Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere*, Iași, Editura Vasiliana ‘98, 2016, p. 69-70.

a scris pe câmpul depeși: „Către ministrul afacerilor interne”. La 22 august 1906, prin adresa secretă nr. 723, ministrul afacerilor externe trimite depeșa lui Piotr Stolîpin care, din 8 iulie 1906, cumula funcția de ministru al afacerilor interne cu cea de președinte al Consiliului de Miniștri⁶.

Primul care a suportat consecințele deciziilor luate de demnitarul imperial de la centru, ca urmare a semnalului de alarmă venit de la consulul general al Rusiei de la Iași și a ambasadorului rus de la București referitor la înțelegerea legăturilor dintre militanții din Basarabia și România, a fost Constantin Stere. La 16 septembrie 1906, Departamentul de Poliție a solicitat Direcției de Jandarmi a Guberniei Basarabia să instituie din nou supravegherea secretă a acestuia (suspendată prin dispoziția Departamentului din 31 iulie 1906) „în legătură cu existența unor indicii, conform cărora unul dintre cei mai activi propagandiști în domeniul nominalizat („propaganda românească privind autonomia Basarabiei” – n.n.) este cetățeanul român Constantin Stere, care dispune de acces liber în teritoriul Imperiului”. La 13 martie 1907, guvernatorul A. Haruzin îl anunța pe ministrul afacerilor interne despre interzicerea, în general, a accesului lui C. Stere în Basarabia, semnalând, în mod fals, implicarea acestuia în provocarea răscoalelor țărănești din România, dar, totodată, invocând și informația vehiculată în corespondența diplomatică din 1906 referitoare la legăturile sale cu reprezentanții mișcării naționale din Basarabia și vizitarea frecventă a provinciei respective⁷.

În depeșa secretă nr. 72 din 3 octombrie 1906, ambasadorul Rusiei la București, M. Giers, emite, din Sinaia, un nou semnal de alarmă referitor la „înțelegerea, în ultimul timp, a contactelor dintre naționaliștii din Regatul Român și reprezentanții mișcării pentru autonomie din Basarabia”, informându-l pe ministrul afacerilor externe al Imperiului Rus despre primirea unei scrisori anonime, „în care sunt expuse atâtea fapte favorabile acestor relații și persoanelor ce le promovează”, încât a considerat de datoria sa să o expedieze guvernatorului Basarabiei. Guvernatorul A. Haruzin, la rândul său, i-a răspuns, confidențial, că, într-adevăr, a „observat o intensificare a curentului românofil în rândurile unei anumite părți a populației din ținut [...]”. Curentul, după spusele guvernatorului, este un fenomen „nou, și complex, motiv pentru care este convins că necesită a fi studiat din toate punctele de vedere și combătut cu fermitate, bineînțeles în limitele unei forme tactice de luptă”. Pentru ca lupta să fie eficientă, guvernatorul avea nevoie de susținerea misiunii diplomatice de la București, propunând, în acest sens, o întâlnire cu ambasadorul rus din acel oraș. Ambasadorul împărtășea întru totul opinia guvernatorului, conform căreia, „într-o problemă atât de importantă, se impune necesitatea coordonării acțiunilor întreprinse de reprezentanța noastră

⁶ ASFR, DP, SS, fond 102, 1906, inv. 235, fasc. 1, dosar 936, fila 1.

⁷ Gheorghe Negru, „Curentul românofil” în *Basarabia sub ocupația țaristă*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 1996, nr. 2, p. 42-43; Idem, *Constantin Stere în vizorul poliției secrete a Imperiului Rus*, în *Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere*, Iași, Editura Vasiliana '98, 2016, p. 71.

diplomatică la București și de autoritățile supreme din Basarabia”, exprimându-și „deplinul acord” cu intenția lui A. Haruzin de a veni la București. În acest scop, M. Giers solicita aprobarea ministrului afacerilor externe. Deplasarea trebuia să aibă un „caracter eminentamente privat”, deși, în calitate de guvernator al unui ținut vecin cu România, A. Haruzin nu putea în totalitate să evite întredvederea cu unii membri ai guvernului român. În opinia lui M. Giers, nici nu era necesară o „eludare prea insistentă a unor asemenea întredvederi”⁸.

La 25 octombrie 1906, ministrul afacerilor externe trimite depeșa nr. 72 din 3 octombrie ministrului afacerilor interne, Piotr Stolîpin, iar la 11 noiembrie 1906, Departamentul de Poliție, secția specială, din cadrul ministerului afacerilor interne, o expediază guvernatorului Basarabiei, solicitându-i acestuia informații „referitor la curentul românofil existent printre populația guberniei ce v-a fost încredințată”⁹.

Guvernatorul Basarabiei, Alexei Haruzin, răspunde prin adresa „strict secretă” din 15 ianuarie 1907, trimisă lui Maximilian Trusevici, directorul Departamentului de Poliție, în care nu doar oferă informații despre „curentul românofil” de la începutul sec. XX, ci încearcă să reconstituie o imagine de ansamblu asupra fenomenului național din Basarabia, începând cu anexarea ținutului de către Imperiul Rus în 1812. Analiza și explicațiile guvernatorului se bazează pe o serie de mituri (al „eliberării”, din considerente morale și religioase, a românilor de sub turci, al „prieteniei” moldo-ruse, din aceleași motive; teze care, de fapt, aveau rolul de a masca și justifica rusificarea), caracteristice, în general, mesianismului imperial rus (iar mai târziu și celui sovietic). Considerând Rusia „ocrotitoarea adevărată” a creștinilor aflați sub „jugul turcesc”, inclusiv a „româno-moldovenilor”, A. Haruzin subliniază, în consecință, că „încorporarea actualului teritoriu al guberniei Basarabia la Rusia nu a constituit o cucerire, ostilă populației băștinașe, ci o alipire la un stat prietenos”. În plus, „biserica de răsărit”, comună pentru „poporul rus” și „poporul româno-moldovenesc”, a „consolidat unificarea și înțelegerea reciprocă dintre moldoveni și acei ruși care, ulterior, s-au mutat cu traiul pe teritoriul lor, venind de peste Nistru [...]”. În cele din urmă, „atitudinea binevoitoare a guvernului central și ale autorităților locale față de moldoveni, care [...] nu i-a considerat niciodată pe moldoveni ca pe un popor străin intereselor Rusiei, a condiționat faptul că în Basarabia nu există niciun fel de antagonism între ruși și moldoveni, oricare ar fi clasa socială de referință. Din contra, foarte frecvent moldoveanul băștinaș, fără a se dezice de naționalitatea sa, se consideră rus sau se identifică prin termenul indefinit de «basarabean»”.

Totuși, semnalează A. Haruzin, „încă din timpul alipirii Basarabiei la Rusia, printre cercurile de conducere ale nobililor moldoveni nu a încetat să existe un pardid moldovenesc deosebit”. Membrii acestuia „au relații de rudenie sau pur și simplu se cunosc bine cu reprezentanții claselor superioare din România,

⁸ ASFR, DP, SS, fond 102, 1906, inv. 235, fasc. 1, dosar 936, filele 7-7v.

⁹ Ibidem, fila 6; Gheorghe Negru, „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 1996, nr. 2, p. 45.

întreținând cu aceștia legături permanente foarte strânse. În repetate rânduri, acest partid a dat dovadă de flexibilitate în chestiunile de natură naționalistă”. Însă, treptat, în deceniile care au urmat după anexare, influența „partidului” respectiv s-a diminuat. Factorii care au contribuit la aceasta au fost „întrepătrunderea strânsă a nobilimii moldovenești cu nobilimea rusă atât pe calea înrudirii, cât și pe calea studiilor obținute în instituțiile de învățământ rusești și a stabilirii cu traiul pentru perioade îndelungate în guberniile rusești”, pe de o parte, diminuarea progresivă a bunăstării economice și ruina moșierilor moldoveni în raport cu moșierii și negustorii greci, armeni și ruși, pe de cealaltă parte.

La începutul sec. XX („în ultimii ani”), observa A. Haruzin, „între moșieri și țărani a început să se evidențieze pregnant un al treilea element – persoanele de cele mai diverse profesii, preponderent puțin asigurate sub aspect material, care se autointitulează drept intelectuali”. Aceștia, în 1905, au aderat la mișcarea revoluționară. În contextul unor tendințe separatiste, comune pentru periferiile imperiului, „princiipiile respective, iar odată cu ele – și mișcarea naționalistă, au căpătat teren și în Basarabia”. De mișcarea „revoluționar-naționalistă”, inițiată în Basarabia, „au beneficiat naționaliștii români, probabil nu fără participarea autorităților românești. Din câte se pare, s-a luat decizia de a supune populația moldovenească unei propagande sistematice atât în ceea ce privește ideile românofile, cât și în privința mișcării revoluționare. Este clar că în această problemă naționaliștii români și revoluționarii locali merg mână în mână. Deocamdată, și unii, și alții au scopuri identice.”

În concluzie, după ce relatează despre o serie de acțiuni concrete ale reprezentanților „curentului românofil” din Basarabia și subliniază rolul jucat de guvernator și organele de poliție în culegerea informațiilor despre persoanele implicate în organizarea manifestărilor naționale și a eforturilor depuse de autorități pentru a le contracara, A. Haruzin a menționat următoarele: „1) masei generale a populației moldovenești îi sunt străine sentimentele de românofilie; 2) în cercurile revoluționare, cu suportul naționaliștilor români, are loc o activitate susținută în direcția separatismului și a iredentismului. Această activitate necesită, din partea noastră, o atenție sporită și o contracarare permanentă, dar în limitele raționalului”. Dacă nu se va proceda așa, „în viitorul apropiat, în Basarabia, ca regiune periferică, va apărea, cu siguranță, o problemă destul de gravă”. Pentru a elabora un plan de acțiuni comune cu ambasadorul Rusiei la București, „în vederea combaterii activităților românofile”, în conformitate cu aprobarea ce parvenise de la ministrul afacerilor externe, A. Haruzin intenționa să întreprindă, „în viitorul apropiat”, o deplasare în capitala României. La sfârșitul scrisorii, A. Haruzin îi solicita directorului Departamentului de Poliție să-l informeze despre cele relatate pe ministrul afacerilor interne¹⁰.

¹⁰ Совершенно секретное письмо Бессарабского губернатора, адресованное Его Превосходительству М.И. Трусевичу, № 1, 15 января 1907, în Gheorghe Negru, „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă, „Revista de Istorie a Moldovei”, 1996, nr. 2, p. 46-50.

În vara și toamna anului 1906, atunci când demnitarii Imperiului Rus urmăreau cu atenție legăturile dintre românii din Basarabia și cei din România, când discutau strategia și plănuiau acțiuni de neutralizare a „mișcării pentru autonomie” din Basarabia, guvernatorul A. Haruzin a intervenit pentru a bloca plecarea la expoziția jubiliară din București a unui grup mare de români basarabeni, pentru a contracara gestul simbolic de solidaritate națională al acestor români cu românii din Vechiul Regat. Iată cum s-au derulat evenimentele. La 28 mai 1906, ziarul „Patriotul” din București, „cotidian politic de nuanță conservatoare”¹¹, insera un text intitulat „Manifestul românilor basarabeni”, însoțit de următoarea explicație a redacției: „Românii basarabeni agită ideea de a participa, în număr mare, la Expoziția Națională [...]. Un student basarabean care a fost zilele trecute la Iași, spre a lua informațiuni asupra deschiderii Expoziției, a binevoit să ne comunice textul acestui manifest, pe care îl publicăm aici alăturat”. Manifestul, adresându-se „fraților moldoveni” din Basarabia, îi informa că la București, capitala României, urma să fie inaugurată, „luna viitoare”, „o mare și înălțătoare expoziție”, care își propunea să pună în valoare „munca cinstită și rodnică a fraților noștri de peste Prut”. „Voi toți, care știți cum simte și cugetă românul, vă veți simți mândri a veni, în număr cât mai mare, la această serbare de renaștere națională. Cu această ocazie, veți vedea și chipul sfânt al marelui voievod-rege Carol, care a știut să rupă lanțurile robiei și să aducă mai multă lumină în inima asuprită a Românilor. Veniți, căci aceasta este sărbătoarea mare a Românimii, de la care nimeni nu trebuie să lipsească și de la care, poate, într-o zi, va atârna și viitorul nostru... Veniți!”¹².

Manifestul respectiv, având un titlu nou, mobilizator, – „Către toți Basarabeni pentru expoziția națională” – a fost republicat, chiar în prima pagină, de ziarul „Basarabia” din 11 iunie 1906 de la Chișinău. Evenimentul era anunțat și în textul „Sărbătoare națională”, publicat în același număr al „Basarabiei”: „Astăzi, duminică, în capitala României, orașul București, pe fosta câmpie a Filaretului, se va deschide expoziția generală română, tăindu-se cu foarfecile de către regina Elisabeta a României ghirlanda de flori de la poarta de intrare în expoziție [...]. Prin această expoziție se va vedea tot progresul, în adevăratul înțeles al cuvântului, făcut de țara românească sub înțeleapta ocârmuire de 40 de ani a gloriosului rege Carol I”¹³.

Ziarul „Neamul Românesc” din 20 august 1906, editat la București, publicație politică de orientare „naționalist democrată”¹⁴, comunica faptul că „câțiva studenți basarabeni au venit la expoziție”¹⁵.

¹¹ Georgeta Răducă, Nicolin Răducă, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București, Editura Științifică, 1995, p. 312.

¹² „Patriotul”, anul IV, nr. 133, 28 mai 1906.

¹³ „Basarabia”, anul I, nr. 5, 11 iunie 1906, p. 1-2.

¹⁴ Georgeta Răducă, Nicolin Răducă, *Op. cit.*, 1995, p. 295.

¹⁵ „Neamul Românesc”, anul I, nr. 30, 20 august 1906, p. 507.

În materialul „Sărbătoarea Românilor”, publicat în ziarul „Basarabia” din 3 septembrie 1906, bucuria românilor, prilejuită de expoziția de la București, este comparată cu sentimentul respectiv din perioada „unirii Valahiei cu Moldova într-un singur trup” sau a „înălțării neatârării”. Comunicând despre sosirea „fraților noștri din Transilvania, Ungaria și Bucovina” la expoziția de la București, descriind „înălțătoarele clipe” petrecute în România, dragostea cu care au fost primiți și tratați, ziarul chișinăuian, subliniind că „sufletul nostru a fost printre dâșii”, preciza: „noi suntem mulțumitori fraților noștri din Ardeal, Bucovina, Ungaria, Macedonia și din Regat, pentru că în sfânta lor veselie nu ne-au uitat și au cântat cu dragoste cântece de-ale noastre. Când toți Românii vor munci într-un gând pentru binele propășirii, atunci Dumnezeu va împlini dorințele dreptele ale Românilor”¹⁶.

La 15 octombrie 1906, publicația „Neamul Românesc”, semnala că „se anunță din Iași sosirea unor basarabeni pentru a vizita expoziția sau pentru a urma cursurile Universității”¹⁷.

Ziarul „Adevărul” din București, „cotidian politic”¹⁸, informa, la 20 septembrie 1906, la rubrica „ultimele informații”, că profesorul Grigoriu, sosit din Chișinău, l-a vizitat pe dr. Istrati, comisarul general al expoziției. Discuția celor doi a vizat „excursia românilor basarabeni, ce e organizată pentru săptămâna aceasta”. Oaspetele de la Chișinău a relatat că „vor veni în țară peste 1500 intelectuali și țărani din toate districtele Basarabiei. Guvernul rus nu va opune nici o împotrivire acestei excursiuni”¹⁹.

În scrisoarea din 30 septembrie 1906, C. Stere îi comunica lui Ioan Pelivan că a organizat primirea la București a „mai multor basarabeni” care doreau să viziteze expoziția. Convenise: 1) „să fie permisă intrarea în țară fără nici o formalitate (bineînțeles în ce privește autoritățile românești”; 2) drumul până la București și înapoi era gratuit; 3) „întreținerea la București” era, de asemenea, gratuită. Prin urmare, preciza C. Stere, „vezi dacă vei putea organiza o excursiune a *tineretului* și dacă se poate a cât *mai mulți* țărani. Eu mă întorc la Iași pe la 10. X. Până atunci să-mi scrii, ce ai făcut. Dacă ai reușit să faci ceva pentru câte persoane și pentru când? Ca să pot lua măsurile necesare”. Post factum, într-o notă la scrisoare, Ioan Pelivan preciza că au fost trimiși tinerii: Mihai Vântu, Ecaterina Pelivan, Zinaida Popovschi, Sergiu Niță ș.a.²⁰.

Este evident că „Manifestul”, un apel incitant către românii basarabeni, publicat de „Patriotul” de la București și republicat de „Basarabia” de la Chișinău,

¹⁶ „Basarabia”, anul I, nr. 29, 3 septembrie 1906, p. 1.

¹⁷ „Neamul Românesc”, anul I, nr. 46, 15 octombrie 1906, p. 760.

¹⁸ Georgeta Răducă, Nicolin Răducă, *Op. cit.*, p. 18-19.

¹⁹ „Adevărul”, anul XVIII, nr. 6137, 20 septembrie 1906.

²⁰ Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918)*, în „Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură”, Serie nouă, Ediție specială, Chișinău, 2009, nr. 5-6, p. 200-201.

l-a alarmat pe guvernatorul Basarabiei, deoarece expoziția era prezentată ca o „sărbătoare de renaștere națională” a românilor, iar „românimea” din Regat era desemnată drept forța care va decide „într-o zi” viitorul Basarabiei. Vizitarea expoziției din București de către unele grupuri mai mici de români basarabeni a fost percepută, probabil, drept un pericol minim. Însă, atunci când în spațiul public a apărut informația despre intenția unui grup de 1500 de intelectuali și țărani de a pleca la București, aceasta a alertat la maximum autoritățile. În scrisoarea „strict secretă” din 15 ianuarie 1907, expediată Departamentului de Poliție din Sankt Petersburg, A. Haruzin își informa superiorii de la centru despre eforturile intelectualității „revoluționare” din Basarabia (acea care a „inițiat ediția periodică «Basarabia»”) și a „naționaliștilor” din România de a organiza, în perioada de desfășurare a expoziției jubiliare de la București, „o manifestație de prietenie cu România, în numele moldovenilor basarabeni”. Însă, agitația pentru plecarea „unui grup special de persoane” la București, nu a reușit, din cauza, cum se poate deduce, piedicilor puse de guvernator. Redactorului „Basarabiei”, Em. Gavriliță, care a încercat să plece în capitala României, A. Haruzin, pur și simplu, a „refuzat să-i elibereze pașaport de străinătate (pentru aceasta a fost găsit un temei formal)”²¹. Un alt procedeu, aplicat de A. Haruzin, pentru a obstrucționa plecarea românilor basarabeni la București, îl putem deduce din informația publicată de ziarul „Neamul Românesc” al lui Nicolae Iorga din 1 octombrie 1906: „Cauza că nu pot veni și basarabeni la expoziție e și scumpetea neauzită a pașapoartelor rusești. Pașapoartele colective nu sunt admise peste Prut”²².

Autoritățile imperiale de la Chișinău au pus piedici și în organizarea de către același grup național-democrat afiliat ziarului „Basarabia” (de către Ioan Pelivan, în primul rând, ajutat de N. Andronovici, I. Petrilă etc.)²³ a unui matineu muzical. Evenimentul a fost planificat, inițial, să se desfășoare la 21 noiembrie 1906 în localul școlii de meserii din Chișinău, instituție în care Sergiu Cujbă, care venise de la București pentru a ajuta la redactarea ziarului „Basarabia”, unul dintre organizatorii și participanții activi ai matineului, începuse să predea „primul curs de istorie a culturii moldovenești”. Dar, în ultimul moment, inspectorul instrucțiunii publice din Chișinău, Lokașin, care „îi purtase cu vorba” pe organizatori, căruia „nu-i plăcea programul serbării”, deoarece „erau prea multe lucruri moldovenești”, a refuzat să autorizeze serbarea. Au urmat multe alte „alergări” și „târgueli” până când, în cele din urmă, atât polițmeisterul, cât și guvernatorul au permis evenimentul. Deși era în perioada de recul a revoluției ruse, iar guvernul nu mai avea nicio rețineră să recurgă la persecuții și represii, guvernatorul

²¹ Gheorghe Negru, „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 1996, nr. 2, p. 59.

²² „Neamul Românesc”, anul I, nr. 42, 1 octombrie 1906, p. 700.

²³ O altă opinie referitoare la organizatorii matineului din 3 decembrie 1906 a emis Ion Negrei în articolul *Afirmarea societății culturale moldovenești: serbarea națională de la Chișinău din 3 decembrie 1906*. A se vedea „Revista de istorie a Moldovei”, 1915, nr. 2, p. 77-85.

Basarabiei nu a îndrăznit totuși să respingă tranșant o inițiativă culturală fără miză politică. Matineul, care a întrunit „mai bine de 300 persoane”, a avut loc la 3 decembrie 1906 în sala mare a școlii de muzică a lui Vasili Gutor. În debutul concertului, Sergiu Cujbă a ținut o prelegere în fața participanților la matineu despre însemnătatea cântecelor populare pentru cultura moldovenească. Au urmat mai multe piese muzicale, interpretate de corul condus de Gheorghe Stârcea și Vladimir Madan, de domnișoarele Nadejda Cotoman, Liubov Costinescu, Ecaterina Sachilaridi. Gheorghe Madan a declamat „Întoarcerea soldatului”, „Rugăciunea din urmă” și „frumoasa doină” „Mugur mugurel”. La urmă, în prezența a doi pristavi și a unui comisar de poliție, s-a cântat „Deșteaptă-te române”, ultimul neînțelegând, desigur, nimic „din conținutul acestui marș-îmn”²⁴.

Matineul – o primă festivitate în totalitate națională – a avut un mare succes, determinând ecouri în presa din Basarabia și România. Ziarul „Neamul Românesc” din 17 decembrie 1906, în nota „Cea d’întăiu serbare culturală a Românilor din Basarabia”, semnată de Nicolae Iorga, a descris elogios și detaliat (pe baza informațiilor preluate din „Universul”) cum a decurs concertul. Publicația a semnalat, în plus la cele deja relatate, că au fost interpretate, „pe lângă vechi cântece din Moldova lui Alecsandri”, două romanțe ale lui Mihai Eminescu: „Ce te legeni codrule” și „Somnoroase păsărele”. Domnișoara Costinescu a cântat, între altele, „Amintirea Basarabiei”. Gheorghe Madan a declamat din George Coșbuc. N-au lipsit „Mult e dulce și frumoasă” a „bătrânului Sion”, „Vin’ Ileană la poiană” a lui Gavril Muzicescu, „Fiii României”, piesă „pe care o cântau la noi copiii în anul proclamării Regatului român”, „gloriosul imn «Deșteptă-te Române»”. Lui Nicolae Iorga toate acestea i se păreau „vești din altă lume”. „Odată ce învie – constata savantul și publicistul –, suflul nu se poate opri: el se hrănește din însăși nădej-dile sale. Praf se fac înaintea lui toate alcătuirile, cât de uriașe, ale lumii. Uitați-vă numai la ce se petrece în Basarabia”²⁵.

La 23 și 24 decembrie 1906, ziarul „Adevărul” a inserat două părți a unui interviu intitulat „Începuturile mișcării culturale basarabene. Convorbire cu un fruntaș basarabean din Iași”. Pseudonimul „fruntaș basarabean” nu era divulgat, dar în cercurile militanților naționali din Chișinău și București, apropiate ziarului „Basarabia”, știau bine că era vorba de Sergiu Cujbă. Acesta, la 13 decembrie 1906, fusese expulzat din Basarabia de către autoritățile și poliția gubernială pentru „propaganda ideilor românofile”. Prima parte a interviului, dedicată în totalitate „serbării” din 3 decembrie 1906, reflectă dificultățile „organizatorice” și „materiale” cu care s-au confruntat organizatorii, modul cum a decurs mati-

²⁴ Începuturile mișcării culturale basarabene. Convorbire cu un fruntaș basarabean din Iași, în „Adevărul”, anul XVIII, nr. 6230, 23 decembrie 1906; Ioan Pelivan către redacția gazetei „Adevărul”, Chișinău, ianuarie 1907, în Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Core-spondență. Memorii (1900-1918)*, „Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură”, Serie nouă, Ediție specială, Chișinău, 2009, nr. 5-6, p. 45-47, 276-277.

²⁵ „Neamul Românesc”, anul I, nr. 64, 17 decembrie 1906, p. 165.

neul, impactul produs asupra publicului și în societate. Descriind „impresiile și urmările serbării”, S. Cujbă relatează: „Ah, Doamne, nici până acum nu pot să uit însuflețirea ascultătorilor fără deosebire de tagme sau vârste. A fost o furtună de aplauze. Bătrânii plângeau de înduioșare cuvântând: «În sfârșit, în sfârșit, după atâta amar de ani, putem iar să ne întrunim noi, moldovenii, și să ascultăm graiul nostru strămoșesc, să ne cântăm cântecele și stihurile noastre minunate». Ei își strângeau mâinile de bucurie și se hiritiseau. Iar un bătrân patriot zicea: «Credeam că am să mor și ziua asta n-am s-o mai apuc. Dar se vede că Dumnezeu tot nu ne-a părăsit». Apoi a oftat din adâncul inimii și și-a șters o lacrimă cu dosul mâinii zicând: «De acum pot să mor, căci râul care s-a pornit nu se mai poate opri. În curând vor avea și moldovenii viața lor»”.

Aceste sentimente, explică S. Cujbă, pot fi înțelese doar de cei care „au trăit în Basarabia” și au „luat parte la serbare”. „Înainte de 17 octombrie [1905] un preot pentru un abecedar moldovenesc a fost trimis în Siberia. Apoi asta e glumă? Moldovenii până mai deunăzi se lepădau de limba lor. În școli, cel ce vorbea moldovenește, era pedepsit sau, cel puțin, batjocorit. Pe stradă numai rusește. Moldoveneasca era bună pentru slugi și țărani. Numai câțiva din tineretul înaintat și din boieri mai păstrau scânteia culturii străbune. Și apoi cei ce doreau rusirea moldovenilor aveau un ajutor puternic în cultura și literatura rusă [...]. Cum să știi să ridici alături de cultura rusească și să faci atrăgătoare o cultură mult mai tânără ca cea moldovenească?”²⁶.

În partea a doua a interviului S. Cujbă s-a referit la „însemnătatea socială a primei serbări moldovenești”. Această însemnătate, sublinia S. Cujbă, reiese din faptul că „un însemnat număr de oameni folositori mișcării obștești, culturale” („o seamă de proprietari, de preoți și o mulțime de oameni buni moldoveni, însă în ceea ce privește politica [...], moderați”) nu agreau radicalismul ziarului „Basarabia”. Pe de altă parte, era necesar ca „renașterea culturală și națională” din Basarabia să se bazeze „pe toate puterile viei ale moldovenimei”, iar intelectualii, nobilii, preoții și moderații moldoveni, care „admiteau ca punct de plecare o reînnoire în Rusia”, trebuiau „să meargă mână în mână”. Din această perspectivă, „prima serbare moldovenească de la 3 decembrie a făcut acest lucru așa de greu, dar așa de neapărat: a strâns asupra unui punct de vedere obștesc toată suflarea moldovenească luminată și iubitoare de neam, fără deosebire de vederi politice”²⁷.

Alexis Nour, în articolul „Exploatarea chestiei basarabene”, publicat în ziarul „Adevărul” din 6 ianuarie 1907, consideră aprecierile lui S. Cujbă referitoare la impactul și însemnătatea matineului din 3 decembrie 1906 drept „cusute cu ață albă”, „gălăgie în jurul unui lucru de nimic”, „fantezii” („interpretările lui (ale lui S. Cujbă - n.n.) privitoare la conținerea interioară a faptelor nu sunt decât invențiuni”). A. Nour, indignat de exagerările „frunțașului basarabean”, neagă, de fapt,

²⁶ „Adevărul”, anul XVIII, nr. 6230, 23 decembrie 1906.

²⁷ *Din începuturile culturii basarabene. Convorbire cu un frunțaș basarabean din Iași*, în „Adevărul”, anul XVIII, nr. 6231, 24 decembrie 1906.

orice succes, orice însemnătate, orice „înălțare sufletească” din cadrul matineului din 3 decembrie 1906, contestă, în esență, însăși rațiunea de a organiza un asemenea eveniment. Mai mult, deodată, A. Nour îmbracă toga de avocat al autorităților țariste, menționând că „autorizația pentru întrunirea muzicală fu lesne obținută de Ion Petrillo [...]”. „Să nu se creadă – insistă gazetarul, în contradicție cu politica de rusificare care, în timpul revoluției, devenise mai subtilă, dar nicio dată nu fusese abandonată – că e cine știe cât de greu a face la noi un matineu, o întrunire sau un curs de lecții: cu toate condițiunile agravante, *oamenilor cinstiți* (n.n.), urmărind scopuri pur culturale, li se dă fără dificultate, orșicare autorizație. Despre această bunăvoință a autorităților locale se vorbește mult chiar în „Viața Românească” [...]. Cauza însă principală a greutăților care așteaptă, fiecare pornire culturală la noi, e alta (așadar, nu autoritățile țariste - n.n.): sărăcia desăvârșită de oameni !”²⁸.

În aceeași lună, ianuarie 1907, Ioan Pelivan a trimis redacției ziarului „Adevărul” o replică la articolul lui Alexis Nour, semnată cu trei pseudonime ale sale din epocă (Gorici, Rezeneanu, Onica). Aceasta, însă, nu a fost tipărită în 1907, ci abia după căderea comunismului. I. Pelivan, pe lângă faptul că subliniază și el importanța și „înălțarea sufletească” de la matineul din 3 decembrie 1906, venind cu argumente ce completează în acest sens aprecierile lui S. Cujbă, semnaleză, totodată, că indignarea și critica lui A. Nour la adresa lui S. Cujbă „provine din niște motive nu așa de curate, precum ar presupune cititorii „Adevărului”, care nu-l cunosc pe dl Nour”. I. Pelivan nu dorește să indice care sunt aceste motive, deoarece „nu vrem să profanăm prin ele lucrul sfânt al tinerei mișcări național-culturale din Basarabia”. Totuși, menționează I. Pelivan, „modul în care dl Nour descoperă pseudonimul „fruntașul basarabean” e vrednic de mare atenție: în Rusia, unde a învățat gazetăria dl Nour, astfel de meșteșug se numește „sisk”, adică spionaj, provocație [...]”²⁹. Abia în vara anului 1917, când o comisie a „Sfatului Țării” a luat în primire arhiva Direcției de Jandami a Guberniei Basarabia, I. Pelivan a aflat care a fost motivul „purtărilor suspecte” ale lui A. Nour „printre tinerii național-democrați și printre colaboratorii „Basarabiei”. Numai în acel an, 1917, „s-a dovedit definitiv că Nour fusese agent al Ohranei țariste, găsindu-se acolo câteva rapoarte și denunțuri ale lui Nour”³⁰.

Înțelegem, astăzi, că autoritățile imperiale din Basarabia, guvernatorul personal, care urmăreau foarte atent legăturile și acțiunile militanților naționali din Basarabia și România, au fost deranjați de interviul lui S. Cujbă, în special de informațiile privind succesul și importanța matineului literar-artistic, impactul emoțional puternic și „înălțarea sufletească” extraordinară a participanților la

²⁸ „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6240, 6 ianuarie 1907.

²⁹ Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918)*, „Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură”, Serie nouă, Ediție specială, Chișinău, 2009, nr. 5-6, p. 45-47.

³⁰ *Ibidem*, p. 270.

eveniment, condamnarea politicii de rusificare și a consecințelor ei nefaste pentru dezvoltarea învățământului, culturii și identității. Acestea dezavauau mitul prieteniei dezinteresate dintre moldoveni și ruși și subliniau imperialismul politicii naționale a Imperiului Rus. În acest context, demnitarii țariști au recurs, așa cum procedau ei în mod curent, la organizarea unei diversiuni, inspirând publicarea articolului lui A. Nour, agent al „ohrankăi” ruse, pentru a diminua impactul public al matineului, pentru a dezbină, manipula, demoraliza gruparea național-democratică a mișcării naționale din Basarabia. De altfel, însușind „lecția”, înțelegând importanța întrunirilor literar artistice pentru „deșteptarea” și consolidarea identității naționale, administrația gubernială nu a mai autorizat organizarea unor asemenea evenimente, chiar dacă Sergiu Cujbă anunțase, la sfârșitul festivității din 3 decembrie 1906, că în curând va urma o altă „serbare moldovenească”.

A fost alertat guvernatorul Basarabiei și de discuțiile și deciziile adoptate în cadrul adunării generale a „Societății culturale moldovenești” din 12 decembrie 1906. După cum a relatat Sergiu Cujbă, în interviul din 24 decembrie 1906, problema principală de pe ordinea de zi a adunării, moderată de Pavel Dicescu, președintele societății culturale, a constituit situația școlii basarabene. Primul vorbitor, S. Cujbă, a propus crearea unui „club moldovenesc”, care trebuia să conțină o bibliotecă și „toate ziarele românești”. A fost susținut de N. Popovschi, „profesor cu trecere la Chișinău”. Mulți, în principal vorbitori de limbă rusă, s-au pronunțat împotriva. După discuții, propunerea lui S. Cujbă fiind acceptată, a fost numită o comisie responsabilă de întemeierea clubului. Dezbaterile referitoare la situația școlii din Basarabia au fost foarte aprinse. Luând iarăși primul cuvântul, S. Cujbă a menționat că „întrebarea despre școală este pentru noi lucru de viață și de moarte. Toate popoarele își au școlile lor, numai oropsitul popor moldovenesc stă de o parte și nu poate să-și crească însușirile minunate cu care a fost dăruit. Dar în ziua de astăzi un popor care nu se ține în rând cu celelalte în lupta culturală e menit să piară și așa va pieri și poporul moldovenesc dacă nu se vor lua măsuri hotărâtoare și neîntârziate ca școlile în Basarabia să fie o realitate”. Afirmările respective au fost combătute de „d-nii Cuș, Madan, păr[intele] Plămădeală ș.a.” care au invocat, drept argument, că „nu sunt abecedare, profesori și bani”. Răspunzând, S. Cujbă a subliniat că „abecedare și cărți sunt de ajuns și foarte bogate în țările românești vecine, unde cultura e de zeci de ani. Profesor se angajează să stăruie să se trimită din România, iar cât despre mijloace, ele oricând se vor găsi, căci nu se îndoiește de iubirea de neam a membrilor din societate”. Pentru a aduna fonduri, S. Cujbă propune „liste de subscripție, serbări și orice mijloace”. Observând că Em. Gavrilă dorește să doneze 50 ruble în fondul pentru școli, anunță aceasta specificând: „Iată ce poate face pilda moldovenilor iubitori de neam. Cât timp fruntașii moldoveni își vor iubi poporul, acesta nu va pieri”. Propune să se facă imediat o subscripție care, într-adevăr, „adună câteva sute de ruble”. S. Cujbă încheie discuțiile cu un apel către moldoveni „ca să nu amâne clipa de renaștere a poporului oropsit, ci să stăruie din tot sufletul, din tot cugetul, ca și moldoveanul

să-și aibă viața lui slobodă prin școală”. Într-o atmosferă „de mare însuflețire”, președintele P. Dicescu pune la vot propunerea „ca chiar de la 1 ianuarie [1907] să se deschidă o școală ca pildă pentru popor”, iar adunarea o acceptă cu o mare majoritate. Hotărârea a fost însoțită „de mari aplauze”. Em. Gavriiliță, „bătrânul patriot”, „îmbrățișează pe Sergiu Cujbă. Președintele și alți fruntași și preoți îi strâng mâna. Toți simt că ceva nou și înălțător se află în aer”³¹.

Ca și aprecierile lui S. Cujbă referitoare la matineul din 3 decembrie 1906, la fel și discuțiile și deciziile din cadrul adunării generale a societății culturale moldovenești din 12 decembrie 1906 au reprezentat, însă mult mai tranșant, o condamnare, o sfidare a politicii de rusificare a autorităților. Din acest motiv, a doua zi dimineața, după cum se subliniază în interviul amintit mai sus, S. Cujbă a fost chemat la jandarmerie, unde „faimosul Vasiliev” i-a dat ordin ca „imediat, cu trenul de 8,25, fără să-și îmbrățișeze prietenii, nici să-și întocmească interesele, să părăsească pentru totdeauna pământul basarabean, [deoarece, în caz contrar,] va fi trimis în Siberia”. Orice opuneri, orice obiecții, orice dovezi erau inutile, constata S. Cujbă. Nici chiar funcționarul de la jandarmerie nu îl putea ajuta. „Am ordine superioare [...], îmi fac numai datoria”, se justifica acesta. Seara l-au petrecut la gară, „cu ochii umezi”, toți prietenii și „n-a fost despărțire mai duioasă”³².

Evocând faptul convocării adunării „Societății moldovenești” din 12 decembrie 1906 și episodul expulzării militantului basarabean din 13 decembrie 1906, guvernatorul A. Haruzin, în scrisoarea strict secretă către directorul Departamentului de Poliție, M. Trusevici, din 15 ianuarie 1907, semnală: „Sosit din România, numitul Cujbă, luând cuvântul în cadrul ședinței, și-a permis să promoveze în mod deschis programul de propagandă în rândurile populației a ideilor românofile. A doua zi după ședință, fiind informat cu precizie despre toate acestea de către persoane de încredere, prin intermediul Direcției de Jandarmi l-am somat imediat pe Cujbă să părăsească urgent teritoriul Basarabiei. Plecarea lui Cujbă în România a avut loc în aceeași zi, ceea ce, după cum s-a văzut din paginile ziarelor, a produs o impresie puternică și corectă”³³.

În același șir de diversiuni și intimidări la adresa curentului național-democratic din cadrul mișcării naționale din Basarabia se înscrie și apariția la 14 ianuarie 1907 a primului număr al ziarului „Moldovanul”³⁴. În scrisoarea către

³¹ *Din începuturile culturii basarabene. Convorbire cu un fruntaș basarabean din Iași*, în „Adevărul”, anul XVIII, nr. 6231, 24 decembrie 1906.

³² Ibidem.

³³ Совершенно секретное письмо Бессарабского губернатора, адресованное Его Превосходительству М.И. Трусевичу, № 1, 15 января 1907, în Gheorghe Negru, „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 1996, nr. 2, p. 49; Idem, *Gheorghe Madan - agent al Imperiului Rus. „Agent personal” al guvernatorului Basarabiei. Cazul Sergiu Cujbă*, în *Studii și cercetări de istorie a presei* (coord. Marian Petcu), „Vasle Goldiș” University Press, Arad, 2008, p. 289-308; în „Revista Transilvania”, Serie nouă, 2009, nr. 1, p. 30-40.

³⁴ Gheorghe Negru, „Moldovanul” (1907-1908) – ziar național sau diversiune politică? (II), în: „Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură”, Serie nouă, nr.1, 2006, p.108-114; Idem, *Culisele pub-*

Departamentul de Poliție din 15 ianuarie 1907, A Haruzin sublinia legătura dintre orientarea politică a ziarului „Basarabia” și necesitatea fondării unui ziar de alternativă – „Moldovanul”. Astfel, referindu-se la ziarul „Basarabia”, un proiect comun al „revoluționarilor” din Basarabia și a „naționaliștilor” din România, guvernatorul Basarabiei preciza: „Am aflat din sursele demne de încredere ale agenției că editarea acestei publicații periodice este finanțată din România, iar rolul principal în această activitate le revine lui Stere, profesor de la Iași, și lui Cujbă, funcționar al Departamentului de Finanțe român. De la primele sale numere, ziarul „Basarabia” a adoptat o orientare revoluționar-iredentistă clară”. De aceea, date fiind reglementările legale de atunci, guvernatorul vedea doar o singură cale de combatere a ideilor ziarului și anume „editarea unui alt ziar moldovenesc, care ar avea o orientare diametral opusă celei promovate de «Basarabia»”. Ideea emisă de A. Haruzin, datorită mijloacelor puse la dispoziție de ministrul de interne al Imperiului Rus, fusese, la începutul lunii ianuarie 1907, realizată. Era editat ziarul „Moldovanul” și guvernatorul „conta pe succesul acestei publicații”³⁵.

Scopul „Moldovanului” era cultivarea printre țărani din gubernia Basarabia a unei atitudini loiale față de țară și de Imperiul Rus. În același timp, publicația a contribuit la familiarizarea moldovenilor din Basarabia cu operele scriitorilor români din diverse spații geografice, cu identitatea românească și cu unitatea național-culturală a românilor. Astfel conținutul ziarului „Moldovanul” „relevă două tendințe contradictorii care se anihilau reciproc”. Ele erau expresia „dedublării personalității editorului și redactorului Gheorghe Madan: agent rus și promotor al intereselor politice pro-țariste, pe de o parte, român conștient de interesele sale naționale și adept al unui naționalism românesc moderat, pe de cealaltă parte”³⁶.

Constatăm, în final, că, urmare a extinderii și creșterii în intensitate a valului revoluționar din 1905, a consolidării mișcării naționale din Basarabia, în special a curentului național-democratic, s-au întetit și relațiile dintre activiștii naționali din Basarabia și cei din România, ceea ce a alarmat autoritățile țariste. A fost inițiată o corespondență în acest sens, care a inclus întreaga verticală a puterii Imperiului Rus cu România și Basarabia (consulul general din Iași, ambasadorul rus din România, ministrul de externe, împăratul, ministrul afacerilor interne președintele Consiliului de Miniștri, Departamentul de Poliție, Guvernatorul Basarabiei, șeful Direcției de Jandarmi a Guberniei Basarabia), cu scopul de a se informa reciproc și a coordona acțiunile reprezentanței diplomatice a Imperiului

licării ziarului „Moldovanul”. *Corespondența secretă a guvernatorului Basarabiei cu înalții demnitari ai Imperiului Rus (1906-1908)*, în „Anuarul Institutului de Istorie de Istorie, Stat și Drept”, 2012. Materialele sesiunii științifice anuale, 27 decembrie 2012, Chișinău, 2013, pp. 205-212.

³⁵ Совершенно секретное письмо Бессарабского губернатора, адресованное Его Превосходительству М.И. Трусевичу, № 1, 15 января 1907, în Gheorghe Negru, „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă, „Revista de Istorie a Moldovei”, 1996, nr. 2, p. 48.

³⁶ Gheorghe Negru, *Ziarul „Moldovanul” (1907-1908) – o publicație controversată*, în: *Jurnalismul o preocupare a elitei. Studii și cercetări de istorie a presei* (coordonatori: Răduț Bilbie, Florin Șperlea, Mihaela Teodor), București, Tritonic, 2013, p. 325-336.

Rus din București și a autorităților imperiale din Chișinău, pentru a contracara „curentul românofil” din Basarabia. Ambasadorul Rusiei la București, Mihail Giers, și guvernatorul Basarabiei, Alexei Haruzin, anunțau autoritățile centrale că mișcarea pentru autonomie din Basarabia nu prezenta, deocamdată, un pericol serios, dar, dacă „acțiunile românofile” nu vor fi combătute permanent și cu fermitate, atunci, cu timpul, în Basarabia va apărea o problemă de securitate gravă. Pentru a preveni o astfel de evoluție, guvernatorul A. Haruzin a inițiat o serie de acțiuni hibride: de la interzicerea intrării și ieșirii din Basarabia a militanților naționali din România și Basarabia, la organizarea unor acțiuni propagandistice și diversiuni politice, amenințări, expulzări etc. Acesta i-a interzis lui C. Stere intrarea în Basarabia, având în vedere relațiile și influența sa asupra basarabenilor; l-a împiedicat pe Em. Gavriliță și pe alți români să plece la expoziția jubiliară din București, unde urma să fie organizată o manifestare de solidaritate a românilor basarabeni cu cei din Regat, fie inventând motive formale, fie stabilind taxe mari pentru obținerea pașapoartelor de plecare în străinătate; a intervenit pentru a publica în presa din România, în paginile ziarului „Adevărul”, a unui articol, semnat de A. Nour, care, de fapt, prezenta într-o lumină favorabilă autoritățile țariste din Basarabia și încerca să diminueze importanța matineului muzical organizat la Chișinău de către gruparea național-democratică. De asemenea, a dispus expulzarea lui Sergiu Cujbă din Basarabia în România pentru faptul că a pledat, în ședința Societății culturale moldovenești, pentru deschiderea școlilor în limba maternă, calificată de către guvernator drept „propagandă a ideilor românofile”. În același scop de diversiune politică, a fondat și publicat ziarul „Moldovanul”, pentru a combate orientarea „românofilă” și „separatistă” a ziarului „Basarabia”, propagând printre românii din Basarabia o atitudine loială față de autoritățile țariste.